

Povaha a riziká fundamentalizmu

Miloš Lichner SJ

So slovom fundamentalizmus v jeho rôznorodom skloňovaní sa stretávame takmer denne. Médiá nás zaplavujú rozličnými správami o fundamentalistoch a ich konaní. Skoro vždy sa takto použité slovo dáva do protikladu s demokraciou a s jej „hodnotami“ – najmä *toleranciou* – a zdôrazňuje sa jej krehkosť a ohrozenosť fundamentalizmom. Asi s najznámejším prejavom fundamentalizmu sme sa stretli v marci 2001, keď nám médiá ponúkli správu o „islamskom fundamentalizme“, a to v súvislosti s rozhodnutím afgánskeho hnutia Taliban zničiť starobylú sochu Budhu z čisto náboženských pohnútok. V súčasnej dobe sa viaceré štúdie, ako aj mediálne správy venujú problematike náboženského fundamentalizmu, ktorý sa zdá byť prítomný vo všetkých náboženstvách.

Kto je však fundamentalista a čo je fundamentalizmus? Aký je pôvod tohto výrazu a aký je jeho historický kontext? Je fundamentalizmus podstatne náboženským fenoménom, alebo ide skôr o mnohodimenzionálny fenomén a náboženstvo je iba jeho časťou?

V tejto štúdii ponúkame pohľad na jav fundamentalizmu v jeho prepojení na náboženstvá ako také. V prvej časti štúdie poukážeme na latinský pôvod slova, jeho moderné používanie a ponúkneme niekoľko charakteristík fundamentalizmu.¹ V druhej časti štúdie sa budeme zaoberať vzťahom medzi náboženstvom a fundamentalizmom videným cez optiku fundacionalizmu. Ponúkneme riešenie, ktoré nachádza korene fundamentalizmu v nedostatku „základného pocitu dôvery“, ktorý spôsobuje strach z plurality. Tento poznatok budeme aplikovať na problém rasizmu v slovenskom kontexte. Záverom ponúkneme niekoľko pomôcok proti fundamentalizmu.

---

¹ V prvej časti štúdie sa budeme opierať o prevažne americkú literatúru sociologicko-náboženského charakteru. Americká diskusia o jave fundamentalizmu je podľa nás užitočná, pretože v európskom kontexte nám ešte chýbajú základné štúdie k tejto problematike a tiež preto, že prejavy fundamentalizmu v Európe sa nezdajú byť vzdialené od ich prejavov v Amerike.

1. PÔVOD SLOVA A JEHO CHÁPANIE

Vieme, že slovo má latinský pôvod (*fundo, are* – stavať základy a *fundamentum* – základ, podklad). Toto je prvotný význam slova. V rano-kresťanskej latinskej literatúre neexistuje slovný tvar fundamentalista. Máme zdokumentovaný iba výraz *fundamentum*, ktorý sa objavuje v ranných prekladoch Svätého písma do latinčiny. Ide najmä o Pavlove listy, kde pojem *fundamentum* má jasnú kristologickú interpretáciu. Napríklad v Prvom liste Korinťanom 3,11 čítame: „Lebo nik nemôže položiť iný základ (*fundamentum*) okrem toho, čo je už položený, a je ním Ježiš Kristus.“ V iných ranokresťanských textoch nájdeme rozšírenie kristologického chápania pojmu *fundamentum* o ekleziologickú dimenziu tohto slova; je to napríklad v prípade vyjadrenia „*ecclesiae fundamentum*“. V tomto kontexte išlo o pavlovské porozumenie Cirkvi ako Kristovho tajomného tela. Toto chápanie prevzalo aj stredoveké kresťanské myslenie a môžeme povedať, že toto chápanie pojmu fundamentalizmus v jeho rôznych deriváciách prevažuje v kresťanskom staroveku, ako aj v stredovekom období.

V našom západnom európskom myslení sa v súčasnosti slovo fundamentalizmus chápe v negatívnej konotácii, ako synonymum pre bigotnosť, intelektuálnu slaboduchosť, radikalizmus a nezrelosť, fanatizmus a aj násilie. V týchto názoroch je skrytá myšlienka prehánania, zdôrazňovania nepodstatných vecí, ktoré sa začali brať priveľmi vážne. Takto sa správa *fanatik* a zdá sa, že toto slovo prispelo nemalou mierou k ustanoveniu obsahu slova fundamentalizmus v jeho dnešnom chápaní. Slovo *fanatik* pochádza z latinského slova *fanum* a znamená „sväté miesto“.² *Fanaticus* bol teda služobníkom svätyne a pre vášnivé správanie niekto-

² POROV. A. ERNOUT – A. MELLET, *Dictionnaire étymologique de la langue latine: Histoire des mots*, Paris: Librairie C. Klincksieck, 1959, s. 215–216. TITUS LIVIUS, *Ab urbe condita* X, 37, 14, ed. W. Weissenborn a M. Mueller, Leipzig, 1932, s. 609: „Fabius ambo consules in Samnio et ad Luceriam res Gessisse scribit tractumque ave in Etruriam exercitum – sed ab utro Consule, non adicit – et ad Luceriam utrimque multos occisos in que ea pugna Iovis Statoris aedem votam, ut Romulus ante voverat; sed fanum tantum, id est locus templo effatus, [sacratum] fuerat.“ Zdá sa tiež, že *fanum* bolo priradené v bežnom latinskom myslení a v bežnej populárnej etymológii k *fari*. V bežnom používaní slovo označovalo chrám a bolo synonymom pre *templum*. U kresťanských autorov *fanum*, asi pre slovo *fanaticus*, stálo proti slovu *templum*, *ecclesia*. POROV. HIERONYM, *Adversus Iovinianum* I, 10 (PL 23,234): „[...] non Christi, sed belial; non templa Dei viventis, sed fana et idola mortuorum.“

rych z nich sa toto slovo začalo používať v negatívnom význame. Môžeme povedať, že v tomto zmysle fanatik je osoba, ktorá nekompromisne prežíva ako sväte určité aspekty reality.³

Týmto spojením fundamentalizmu a fanatizmu sa dostávame do náboženskej oblasti, čím problematika fundamentalizmu nadobúda význam a pobáda k analýze. M. Volf podáva vo svojej štúdii svoje vlastné chápanie tohto pojmu takto:

Každý z nás pozná zlého fundamentalistu, ak ho stretne. On – oveľa zriedkavejšie je to ona – je oným úzkoprým bojovníkom, ktorý odmieta prijať taký svet, aký nezodpovedá náboženským škrupuliam pochádzajúcim od jeho prastarých rodičov. On a jeho priatelia sú anjeli svetla; jeho nepriatelia sú démoni tmy; a medzi nimi niet ničoho... Rád by som sa dal uistiť, že fundamentalizmus si zaslúži byť cenzurovaný.⁴

Často sú to totiž práve veriaci najrozličnejších denominácií, ktorí sú nazývaní fundamentalistami a ktorým sa vytýka nedostatok otvorenosti, prípadne tolerance. Môžeme sa však oprávnene opýtať, prečo je niekto pokladaný za fundamentalistu, a prečo by nemal byť fundamentalistom, prečo by mal byť tým, čo sa dnes nazýva „byť tolerantný“? Prečo by mal niekto ustupovať opačným názorom, najmä ak je presvedčený o pravdivosti svojich postojov. A ako môže niekto byť fundamentalistom a zároveň byť tolerantný v takej vážnej oblasti, akou je náboženstvo? Nenaznačuje už samotné spojenie pojmov „byť presvedčený o svojom postoji“ a „tolerantnosť“, že fundamentalista nemusí byť podstatne príslušník konkrétneho náboženstva? Táto problematika sa stáva o to vážnejšou, že ako teológovia máme povinnosť reflektovať súčasné dianie a pokúšať sa hľadať riešenie, alebo aspoň prispievať k objasneniu problematiky.

Z tejto perspektívy sa teda v nasledujúcej štúdii pokúsime pozrieť na problematiku fundamentalizmu. Iste sa nám nepodari zodpovedať všetky otázky, ktoré sa vynárajú pri tejto problematike, ale pokúsme sa

³ Porov. J. G. FLAQUER, *Fundamentalism: Between Perplexity, Condemnation and the Attempt to Understand*, Christianisme i Justícia Booklets 121, Barcelona: Christianisme i Justícia, 2005, s. 3. Ak sa pozrieme do antiky, u Cicera je *fanaticus* človekom vo výtržení, v delírii (CICERO, *De divinatione* II, 2,118, ed. R. Giomini, Leipzig: Teubner, 1933, s. 133). U neskorších kresťanských autorov dostalo slovo *fanaticus* význam „pohan“ (CASSIODORUS, *Variae* 468, 3, 52,8. Mommsen, MGH. AA 12, 1894).

⁴ M. VOLF, „The Challenge of Protestant Fundamentalism,“ in *Fundamentalism as an Ecumenical Challenge*, ed. H. Küng a J. Moltmann, London: SCM, 1992, s. 89.

aspoň načrtnúť určité základné odpovede a riešenia, ktoré môžu pomôcť v ďalšom premýšľaní a ktoré sme uviedli v úvode nášho príspevku.

2. PÔVOD A DÔVODY VZNIKU FUNDAMENTALIZMU

Aké sú vlastne korene a pôvod fundamentalizmu? Doslovne sa tým rozumie náboženský fenomén 20. storočia, ktorý stojí na militantnej náboženskej obrane biblickej ortodoxie.⁵ Autori vychádzajúci z tohto prúdu sú prevažne americkej proveniencie a sú prevažne protestantského vierovyznania. Ich zámerom bola snaha obraňovať základné aspekty kresťanstva, a to opieraním sa o doslovný, literárny výklad Biblie. Liberálny protestantizmus bol ovplyvnený racionalizmom, „prekrúcal vieru otcov“ a spochybňoval autoritu biblického zjavenia. Americkí kresťanskí fundamentalisti sa vo veľkom počte stretli na Biblickej konferencii v Niagare (v roku 1895) a uzniesli sa na tzv. piatich bodoch fundamentalizmu: 1. neomylnosť Biblie, 2. Ježiš Kristus je Boh, 3. narodil sa z Panny, 4. obetoval sa za spásu ľudí, 5. vstal z mŕtvych a vráti sa na zem v telesnej podobe.⁶

Týchto päť bodov bolo neskôr okomentovaných v sérii dvanástich traktátov, vychádzajúcich v malých knižkách s názvom *The Fundamentals: A Testimony of the Truth*.⁷ Tieto diela kritizovali najmä liberálnu teológiu, tiež Darwina a jeho teóriu, pretože sa javila v protiklade ku správe o stvorení, ako ju nachádzame v Knihe Genezis.⁸ V anglicky hovoriacom svete boli tieto texty bezplatne rozosielané pastorm, misionárom, študentom teológie a dosiahli niekoľkomiliónový náklad.⁹

Pôvodné myšlienky náboženského fundamentalizmu sa stali aj základom programov niektorých politických strán. V roku 1920 bola už

⁵ Porov. H. A. HARRIS, „How Helpful Is the Term ‚Fundamentalist‘?“, in *Fundamentalism*, ed. Ch. Partridge, Carlisle: Paternoster Press, 2001, s. 3; D. BURNETT, „Fundamentalism Observed: The Study of Religious Fundamentalism in the Contemporary World,“ in *Fundamentalism*, s. 20–21.

⁶ Pojem „fundamentalism“ použil ako prvý v roku 1920 baptistický editor časopisu *The Watchman-Examiner* Curtis Lee Laws.

⁷ *The Fundamentals: A Testimony to the Truth*, ed. A. C. Dixon a R. A. Torrey, Los Angeles: Bible Institut, 1910–1915.

⁸ Porov. BURNETT, „Fundamentalism Observed,“ s. 20.

⁹ Porov. tamtiež, s. 20–21; PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA, *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, Spišská Kapitula: Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1995, s. 73–74.

takmer každá protestantská cirkev v USA rozdelená na fundamentalistické a liberálne tábory. Fundamentalistické hnutie – do značnej miery spolitizované – sa zviditeľňovalo predovšetkým zabraňovaním výučby evolučnej teórie v štátnych školách. Napriek určitému ústupu, ktorý nasledoval z rôznych dôvodov, existujú aj naďalej rôzne skupinky kresťanov, ktoré si ponechali silné presvedčenie o neomylnosti Svätého písma a preto ho vykladajú doslovne.

Skupiny, ktoré sa v súčasnosti hlásia ku pôvodnej myšlienke fundamentalizmu, sa obyčajne nazývajú evanjelikálne. Odštiepenie evanjelikálnych kresťanov od veľkej „rodiny“ fundamentalistov sa datuje do rokov 1941 až 1942, keď sa sformovala Americká rada kresťanských cirkví (*The American Council of Christian Churches*) na strane fundamentalistov a Národná asociácia evanjelikálov (*The National Association of Evangelicals*) na strane evanjelikálov. Tí si po spomínanom rozdelení cielene hľadali svoje miesto v modernom svete.

Doktrínálna odlišnosť je v doslovnom chápaní Biblie. Fundamentalisti oveľa jednoznačnejšie tvrdia, že každé slovo Písma platí doslovne a vo všetkých detailoch a takto musí byť aj interpretované. Pri takomto spôsobe čítania Biblie sa samozrejme odmieta historickokritická metóda, ako aj ostatné vedecké metódy interpretácie Svätého písma. V takýchto fundamentalistických kruhoch bolo a aj dnes je bežné také čítanie Písma, ktoré spočíva v náhodnom pohľade na text. Kam padne čitateľovi v takom prípade zrak, to sa potom pokladá za Božiu odpoveď na nejaký konkrétny problém.¹⁰ Z tohto pohľadu môžeme povedať, že *fundamentalistom* je ten, kto presadzuje čítanie Biblie bez akéhokoľvek vzťahu k biblickým symbolom a literárnym druhom alebo k historickému obdobiu, v ktorom boli diela napísané – *skripturalizmus*. Vieme totiž, že tak ako je chybné vytrhávať frázu z kontextu, tak je nesprávne odtrhovať text od jeho historického kontextu.

Na doplnenie tohto dejinného prehľadu je vhodné zastaviť sa na chvíľu aj na katolíckej strane. Niečo podobné, ako je protestantský fundamentalizmus, nájdeme totiž aj na katolíckej strane, a to v podobe *tradicionalistických kresťanov*, ktorí s dobrým úmyslom chceli udržať vieru

---

¹⁰ Porov. S. BABOLIN, „Otevřít Písmo,“ *Communio: Mezinárodní katolická revue* 5, č. 3–4 (2001): 330–336. Autor píše o praxi náhodného otvárania Písma a čítania, pričom podáva niekoľko múdrych rád, ako sa vyhnúť nesprávnemu postupu.

a tradíciu nedotknuté.¹¹ Problémom však je, že tak ako fundamentalistickí protestanti čítali texty z minulosti bez toho, že by vzali do úvahy ich kontext, tradicionalisti prijímali tradíciu „literárne“, odtrhnutú od jej historického kontextu. Okrem toho tradicionalisti sú charakteristickí tým, že neprijímajú výsledky moderných vied a tiež sa pokúšajú nájsť v Biblii odpovede na všetky otázky.¹² V ich pohľade je teológia niečím statickým, čo sa už ďalej nevyvíja, a najmä sa neberie do úvahy veľké dedičstvo existencie teologických škôl v kresťanstve. Začínajú sa objavovať najmä po ukončení Druhého vatikánskeho koncilu (1962–1965) ako reakcia na mnohé zmeny, ktoré prišli s koncilom. Ide najmä o prívržencov a sympatizantov francúzskeho arcibiskupa Marcela Lefebvra (ordinovaného v roku 1929) a jeho kňazského bratstva, pomenovaného podľa známeho kritika modernistov sv. Pia X., podľa ktorého sa aj volajú Spoločnosť sv. Pia X.¹³ Títo tradicionalisti sa chcú naďalej pridržovať predkoncilových doktrínálnych a disciplinárnych formulácií. Odmietajú predovšetkým ekumenizmus, náboženskú slobodu, demokratické tendencie v Cirkvi.

Musíme tu však jasne zdôrazniť, že by nebolo správne, keby sme chceli používať pomenovanie tradicionalista bez rozlišovania. Nie je totiž tradicionalistom ten, kto berie vážne určité hodnoty, ktoré sa iným môžu zdať čudné, ale ten je tradicionalistom, kto je uzavretý voči akémukoľvek dialógu a otázkam.

Vráťme sa však späť k historickému náčrtu dejín fundamentalizmu. H. Harrisová vo svojej štúdii jasne poukazuje na fakt, že okolo roku 1970 sme svedkami expanzie pojmu „fundamentalizmus“ a že je to v dobe, keď politická mobilizácia amerických evanjelikálnych kresťanov koincidovala s revolúciou v Iráne. Neskôr sa začal tento pojem používať na

---

¹¹ Porov. P. LATHUILIÈRE, *Le Fondamentalisme catholique*, Paris: Cerf, 1995; R. REMOND, „L'intégrisme catholique: Portrait intellectuel,“ *Etudes* 370, č. 1 (1989): 95–105; E. POULAT, „«Modernisme» et «Intégrisme»: Du concept polémique à l'irénisme critique,“ *Archives des sciences sociales des religions*, č. 1 (1969): 3–28; B. COMTE, „Pierre Lathuilière, Peut-on parler d'un fondamentalisme catholique? Signification ecclésiologique des mutations du conservatisme catholique en France depuis Vatican II,“ *Chrétiens et sociétés*, č. 1 (1994): 74–78.

¹² Porov. P. M. ARNOLD, „The Reemergence of Fundamentalism in the Catholic Church,“ in *The Fundamentalist Phenomenon: A View from Within: A Response from Without*, ed. N. Cohen, Grand Rapids: Eerdmans, 1990; BABOLIN, „Otevřít Písmo,“ s. 330–336.

¹³ Základnou prácou k tejto téme ostáva Y. CONGAR, *La Crise dans l'Église et Mgr Lefebvre*, Paris: Cerf, 1977.

označenie islamizujúcich hnutí, židovských hnutí a o niečo neskôr aj na *Hidutva* (hindovia) a na akcie budhistov a sikhov.¹⁴

3. ZÁKLADNÉ PROBLÉMY FUNDAMENTALIZMU

Ak si teda uvedomíme korene a dôvody vzniku fundamentalizmu, veľmi rýchlo pochopíme aj základný problém, ktorý z toho vyplýva. Prvým základným problémom fundamentalizmu je vôbec zovšeobecnené a nerozlíšené používanie pojmu, ktorý bol pôvodne určený na označenie konkrétneho partikulárneho hnutia v konkrétnej geografickej oblasti, na konkrétnu vieru v konkrétnom čase.

Interpretácia problematiky fundamentalizmu musí byť preto opatrná a musí sa vyhýbať pokušeniu ľahkého prechodu z chápania kresťanského (protestantského) fundamentalizmu k iným jeho prejavom v islame, židovstve, budhizme, sikhizme, hinduizme alebo v novopohanstve. Mnohí moslimskí¹⁵ a židovskí vedci odmietajú nálepku fundamentalizmu, pretože tá v sebe obsahuje chápanie a interpretáciu Písma, ktorá je vlastná protestantskému fundamentalizmu. Macksood Aftab sa ako editor *Islamic Herald* vyjadril jednoznačne:

Používať tú istú terminológiu pre moslimov nie je ani správne, ani platné. Pretože v prípade islamu všetci moslimovia veria v absolútnu neomylnosť Koránu, lebo to je základ islamu. Preto by médiá mali používať slovo fundamentalista pre všetkých moslimov! – čo sa však nedá. (...) Preto by médiá mali alebo prestať používať slovo »fundamentalista« na opis niektoej z islamských organizácií, alebo byť omnoho opatrnejší pri jeho používaní.¹⁶

¹⁴ HARRIS, „How Helpful Is the Term ‚Fundamentalist‘?“, s. 6.

¹⁵ Porov. Riffat HASSAN, „The Burgeoning of Islamic Fundamentalism: Toward an Understanding of the Phenomenon,“ in *The Fundamentalist Phenomenon: A View from Within; A Response from Without*, ed. N. Cohen, Grand Rapids: Eerdmans, 1990; L. WIESELTIER, „The Jewish Face of Fundamentalism,“ in *The Fundamentalist Phenomenon*, s. 7, 182, 284–286.

¹⁶ M. AFTAB, „What Does Fundamentalism Really Mean?“, *Islamic Herald*, April, 1995: „To apply the same terminology to Muslims is neither fair nor valid. Because in the case of Islam all Muslims believe in absolute inerrancy of the Qur’an, since it is a basic Islamic tenet. Therefore the media would have to use the word fundamentalist for all Muslims! – which it does not do. (...) There the media should either stop using the word »fundamentalist« to describe any all Islamic organizations, or be more careful in its usage.“ Zdá sa, že opačného názoru je M. Děd, ktorý vo svojej štúdii o fundamentalizme spája tri monoteistické náboženstvá spôsobom, ktorý neberie dostatočne do úvahy

S týmto názorom súhlasí aj Lionel Caplan, podľa ktorého veľmi ľahko vznikne problém, ak sa používa pojem, ktorého korene sú v západnej tradícii, na porozumenie skutočností, čo sú mimo tejto tradície.¹⁷ Navyše, politológ Mark Juergensmeyer poukázal na to, že veľmi ľahko boli za fundamentalistov označení určití ľudia, aby sa zdôvodnilo ich zabíjanie, alebo zničenie ich vlastníctva, alebo zvrhnutie ich vlády. Tieto dôvody by mali byť dostatočne varujúce, aby sme sa stali opatrnejší pri používaní tohto slova v našom slovníku.¹⁸

4. CHARAKTERISTIKY FUNDAMENTALIZMU

Z dôvodov nejednoznačnosti chápania a používania pojmu fundamentalizmus vznikol pred niekoľkými rokmi komparatívny projekt – *The Fundamentalism Project* (1988–1993).¹⁹ Jeho cieľom bolo priblížiť sa k fenoménu fundamentalizmu pomocou skúmania „príbuzenských črt“ (*family resemblances*), ktoré sa dajú nájsť medzi rozličnými skupinami a hnutiami, čo sa môžu nazvať „fundamentalistickými“. Na konci projektu sa podarilo identifikovať deväť opakujúcich sa charakteristík fundamentalizmu (päť ideologických a štyri sú organizačné):

1. *Spätný návrat k zaznávanému náboženstvu*: najmä sekularizáciou a opozíciou voči nej.

---

zásadné rozdiely v chápaní posvätných textov. Porov. M. DĚD, *Náboženský fundamentalizmus*, Praha: Professional Publishing, 2011, s. 40, 50, 57.

¹⁷ Porov. L. CAPLAN, „Introduction,“ in *Studies in Religious Fundamentalism*, ed. L. Caplan, London: Macmillan, 1987, s. 4. B. Saayd súhlasí s týmto postojom, pretože „forces connections which ... are superficial or secondary and which prevent the pursuit of other more fruitfulness of enquiry.“ (B. SAAYD, *A Fundamental Fea: Eurocentrism and the Emergence of Islamism*, London: Zed, 1997, s. 16–17.)

¹⁸ Porov. M. JUERGENSEMEYER, „Antifundamentalism,“ in *Fundamentalism Comprehended*, ed. M. Marty a R. Appleby, Chicago: The University of Chicago Press, 1995, s. 353.

¹⁹ Počas viacerých rokov výskumov vyšli tieto knižné série: *Reclaiming the Sciences, the Family, and Education*, ed. M. Marty a R. Appleby, Chicago: The University of Chicago Press, 1993; *Fundamentalism Observed*, ed. M. Marty a R. Appleby, Chicago: The University of Chicago Press, 1994; *Fundamentalism Comprehended*, ed. M. Marty a R. Appleby, Chicago: The University of Chicago Press, 1995; *Fundamentalism and the State: Remaking Politics, Economies, and Militance*, ed. M. Marty a R. Appleby, Chicago: The University of Chicago Press, 1994; G. A. ALMOND – R. APPLEBY – E. SILVAN, *Strong Religion: The Rise of Fundamentalism around the World*, Chicago: The University of Chicago Press, 2003; *Accounting for Fundamentalism: The Dynamic Character of Movements*, ed. M. Marty a R. Appleby, Chicago: The University of Chicago Press, 2004.

2. *Selektívnosť*: v oblasti selektívneho výberu a dotváraním partikulárnych aspektov náboženských tradícií a tiež selektívnym prístupom k modernite – niečo sa prijíma a iné odmieta.

3. *Morálny dualizmus*: svet sa delí na svet svetla a tmy, dobro a zlo.

4. *Absolutizmus a neomylnosť*: potvrdzuje sa absolútna platnosť „fundamentov“ tradície a v prípade abrahámovských náboženstiev a sikhizmu aj neomylnosť posvätných textov.

5. *Milenarizmus a mesianizmus*: veriacemu sa prisľubuje víťazstvo v kulminujúcej histórii.

6. *Výberové členstvo*: príslušnosť k tomuto členstvu sa často vníma ako „svätý zvyšok“.

7. *Ostré určenie hraníc*: oddeľuje sa to, čo je zachránené, od hriešneho.

8. *Autoritárske riadenie*: je tu prítomnosť charizmatického vodcu a niet tu možnosti na lojálnu opozíciu.

9. *Požiadavky na správanie*: venuje sa členovi a jeho času, priestoru a aktivitám, ako aj skupinovému zdrojom.²⁰

V zásade, čím väčší počet spomenutých bodov, tým je skupina fundamentalistickejšia.

Avšak akokoľvek užitočná je táto práca a hoci jej výsledky môžu veľmi pomôcť, predsa si myslíme, že musíme byť opatrní pri aplikácii jednotlivých bodov na určité skupiny. Tieto „príbuzenské črty“ by sa nemali stať akousi „formičkou“, ktorú budeme bez rozmýšľania prikľadať na skupiny a hnutia. Francúzsky sociológ G. Kepel vo svojej knihe *The Revenge of God: The Resurgence of Islam, Christianity and Judaism in the Modern World* jasne ukázal, že v monoteistických náboženstvách je duchovná renesancia často iba zdanlivo spojená s fundamentalizmom a jeho črtami.²¹

5. FUNDAMENTALIZMUS A NÁBOŽENSTVO

Doteraz sme sa stále pohybovali na úrovni chápania fundamentalizmu v jeho náboženskom predvedení, ako nám to dokazujú aj skúmania vykonané vo Fundamentalism Project. Je to vážne konštatovanie, preto-

²⁰ Porov. *Fundamentalism Comprehended*, s. 405–414.

²¹ POROV. G. KEPPEL, *The Revenge of God: The Resurgence of Islam, Christianity and Judaism in the Modern World*, Cambridge: Polity, 1994.

že sú to príslušníci náboženstiev, ktorí sú obviňovaní z fundamentalizmu.

Aký je teda vzťah medzi náboženstvom a fundamentalizmom? Sú od seba závislé, a to do takej miery, že niet náboženského prejavu, ktorý by nesmeroval k fundamentalistickému prejavu? Alebo je možné nájsť fundamentalistické črty aj mimo náboženstva?

Ak chceme zodpovedať túto otázku, tak si predovšetkým musíme priznať, že história hovorí o náboženských konfliktoch a vojnách, ktoré boli vyvolané prílišným nástojením na určitých ideových názoroch.²² Dá sa však povedať, že tento radikalizmus nie je vlastný náboženským prejavom, ale skôr ich radikálnej perverzii (*corruptio optimi pessima*). Musíme si priznať, že dlhá cesta, ktorou prešla Katolícka cirkev, je bohužiaľ tiež poznačená obdobiami netolerancie a fundamentalizmu.

Viaceré štúdie, ktoré sa zaoberajú problematikou fundamentalizmu, spájajú tento pojem s náboženstvom. Spomedzi týchto štúdií môžeme uviesť monografiu Mariána Dědu *Náboženský fundamentalizmus*. Autor sa sústreďuje výlučne na spojenie fundamentalizmu s religiozitou, čo môže navodiť predstavu že niet iných prejavov fundamentalizmu ako náboženských.²³ Aspekty, ktoré sú pripisované náboženskému fundamentalizmu, sa totiž dajú dokázať aj v sekulárnom, vedeckom fundamentalizme, prípadne v sekulárnych skupinách vehementne zastávajúcich určité „minoritné postoje“. Na druhej strane sú však závažné štúdie, ktoré popierajú automatické spájanie náboženstva s fundamentalizmom a násilím. William Cavanaugh ponúka presvedčivé argumenty proti stožňovaniu násillia a náboženstva.²⁴

Neústupčivosť a netolerancia nie sú vlastné náboženskému prejavu. Naopak, sú skôr jeho opakom. Preto ak fundamentalista vraví, že opiera svoj nezmieriteľný postoj o zjavené texty, musíme sa ho opýtať, či hľadá pri ich interpretácii poslušnosť Bohu, alebo vlastnú istotu?

Môžeme potvrdiť existenciu fundamentalizmu aj mimo náboženskej sféry? Môžeme pozorovať toto konanie aj v iných oblastiach života?

²² POROV. J. FAVRET-SAADA, „La Passion d'Oberammergau et le débat sur l'antisémitisme catholique,“ in *Religion und Gewalt: Konflikte, Rituale, Deutungen (1500–1800)*, ed. Kaspar von Geyertz a Kim Siebenhüner, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006, s. 39–40. Autorka J. Favret-Saada vychádza bohužiaľ z predpokladov, ktoré nie sú všeobecne prijímané a sú značne diskutabilné.

²³ POROV. DĚD, *Náboženský fundamentalizmus*, 2011.

²⁴ POROV. W. CAVANAUGH, *Le mythe de la violence religieuse*, Paris: Éditions de l'Homme Nouveau, 2009.

H. Harrisová ponúka vo svojej štúdií nový pohľad na fundamentalizmus a jeho chápanie. Podľa nej nám pri procese pochopenia fundamentalizmu môže veľmi pomôcť filozofia, najmä epistemológia. Fundamentalizmus slúži ako filozofický pojem na opísanie postoja, keď niekto potrebuje určité fixné pravdy, na ktorých stavia svoj náboženský systém. Inak povedané, *fundamentalizmus môže byť videný ako silný fundacionalizmus a absolutizmus*, čo znamená, že každý fundamentalizmus má určité základné presvedčenia a názory, ktoré pokladá za absolútne a na ktorých stavia ostatné prejavy viery a života.²⁵ Podľa zástancov *fundacionalizmu* poznanie spočíva na istých základoch, ktoré tvoria prvé premisy zdôvodňovania. Tieto premisy nám poskytujú základné presvedčenia, ktoré sa zdôvodňujú samy. Pokiaľ ide o ostatné presvedčenia, tie sa opierajú o základné presvedčenia.²⁶

Samotným filozofickým postojom fundacionalizmu sa tu nebudeme ďalej zaoberať, zdá sa však, že môžeme s uvedeným názorom H. Harrisovej súhlasiť, pretože jej definícia fundamentalizmu nám pomáha dostať sa z uzavretého kruhu definovania fundamentalistu ako primárne veriaceho človeka, smerom k širšiemu zachyteniu fundamentalistických prejavov mimo religiozity.

Ak sa pozrieme okolo seba, uvidíme, že nezmieriteľné fundamentalistické a netolerantné postoje prekračujú rámec náboženstva. Koľko netolerancie a (*semi*)fundamentalizmu je v politike, v extrémnych nacionalistických hnutiach a stranách,²⁷ v hnutí *skinhead* (*skinhead*), koľko rasizmu nájdeme na futbalových štadiónoch, v kluboch extrémnych fanúšikov (*fans*). Práve tak nájdeme veľa netolerancie aj vo vedeckých kruhoch. Mnohí vedci odmietajú nové objavy, ktoré protirečia ich vlastným teóriám, a ich prijatie by znamenalo začať výskum odznova. Podobne môžeme konštatovať, že za fundamentalistické môžeme pokladať nielen náboženské združenia, ale aj nenáboženské, teda združenia silne liberálneho alebo sekularistického charakteru, alebo novopohanské združenia.²⁸ Aj v týchto zoskupeniach nájdeme silný absolutizmus a fundacio-

---

²⁵ Porov. HARRIS, „How Helpful Is the Term ‚Fundamentalist‘?“ s. 14.

²⁶ Porov. K. LEHRER, *Teória poznania*, Bratislava: Infopress, 1999, s. 38–55.

²⁷ Porov. tamtiež, s. 11.

²⁸ Porov. Ch. PARTRIDGE, „Pagan Fundamentalism,“ in *Fundamentalism*, s. 172–173.

nalizmus. Mnohí sa stávajú fundamentalistami, pretože sa dovolávajú určitej *fundácie*, základu, ktorý musí byť platný absolútne.²⁹

Ak teda fundamentalizmus nie je primárne náboženský, napriek svojmu náboženskému pôvodu, môžeme povedať, že pokušeniu fundamentalizmu je vystavené *ľudské bytie ako také*, a nie kultúra alebo náboženstvo. Môžeme povedať, že niet skutočného dôvodu na to, aby sme tento pojem rezervovali striktne náboženským hnutiam.³⁰

Prečo však bola náboženská viera náchylnejšia na prijatie takýchto fundamentalistických prejavov? Zdá sa, že v podstate fundamentalizmu nachádzame *základnú neistotu*, ktorá prekáža otvorenosti voči zmene, voči tomu, čo je odlišné. Z tohto dôvodu sa fundamentalizmus veľmi ľahko adaptoval na určité prejavy prežívania náboženstva, najmä ak v minulosti bola celá kultúra poznačená vzťahom ku transcendentnu. Neskôr, keď sa z rôznych príčin náboženstvo stiahlo z verejného života, nechalo voľný priestor, čo bol zaplnený osobami s fundamentalistickými črtami, ktoré rozvíjali svoje postoje v kultúre, inštitúciách, politike.³¹

6. KOREŇ FUNDAMENTALIZMU

Pokúsme sa zastaviť pri uvedenej charakteristike podstaty fundamentalizmu, ktorou je prežívanie základnej neistoty.

Irina Dudinská zastáva názor, že „fundamentalizmus vyjadruje vo všetkých prípadoch úsilie utiecť pred neistotami a neurotizujúcim na-

²⁹ „Secular Humanistic Judaism thus offers a non-theistic alternative to Jewish identity and culture, promoting (...) rationality, personal autonomy (...) advancing humanistic ideology it is based on a set of foundational beliefs that are universal and absolute. In this (...) is an example of modern fundamentalism.“ (D. COHN-SHERBOK, „Jewish Fundamentalism,“ in *Fundamentalism*, s. 107.)

³⁰ Porov. Ch. PARTRIDGE, „Introduction,“ in *Fundamentalism*, s. XV. Ako poznamenáva S. Bruce: „Although its ideology is religious, fundamentalism is not just a religious movement. If it was, it would be of little concern to anyone outside the particular religious tradition to which it belongs. What forces it on the attention of all of us is its desire to reshape the world at large and that often involves violence.“ (S. BRUCE, *Fundamentalism*, Cambridge: Polity, 2000, s. 8.) Nemôžeme preto súhlasiť s názorom M. Dēda, podľa ktorého náboženský fundamentalizmus predstavuje jeden z najvýraznejších determinantov politiky. (Porov. DĚD, *Náboženský fundamentalizmus*, s. 66.) Mnohé sekularizované hnutia presadzujú svoje postoje spôsobmi, ktoré prejavujú charakteristické črty toho, čo sa chce nazývať náboženský fundamentalizmus.

³¹ POROV. BURNETT, „Fundamentalism Observed,“ s. 26–27.

pätím moderného sveta (...) vlastnú istotu nachádza v radikalizovaní vybranej paradigmy.³² Španielsky teológ Jaume Flaquer poukazuje vo svojej štúdii na fakt, že ako ľudia potrebujeme „základný pocit dôvery“ (*basic trustfulness*), ktorý nám pomôže prijať a spracovať risk vlastný dozrievaniu. To znamená, že tento *základný pocit dôvery* umožňuje konfrontáciu s novým a iným ako s možnosťou rastu. Ak chýba toto základné prežívanie pocitu dôvery, človek sa stáva rigidným a netolerantným.³³ Tento pocit sa získava už v rodine, kde sa človek cíti dobre a pociťuje, že je prijatý a že zdieľa s inými tie isté hodnoty. Ak sa tento pocit zničí, vytvorí sa v spoločnosti akási živná pôda, v ktorej sa rozvíjajú fundamentalistické osobnosti, čo hľadajú istotu v uzavretých skupinách. Tieto skupiny totiž poskytujú zdanlivý pocit spolupatričnosti a istoty, čo hľadajú ľudia, ktorým chýba v živote táto istota, prípadne ju v rodine nikdy nezažili.

Z tohto dôvodu môžeme súhlasiť s D. Burnettom, že neoliberálna spoločnosť, ktorá podporuje individualizmus a konkurencieschopnosť v spoločnosti, vlastne nevedomky kladie základy, na ktorých môže vyrásť extrémna pravica a fundamentalizmus.³⁴ Postmoderná spoločnosť so svojimi štrukturálnymi neistotami, pluralizmom, nesprávnym chápaním slobody a reakcie na ňu tak utvára podklady pre vznik fundamentalizmu. Jeff Haynes napísal, že náboženské fundamentalistické hnutia sa preto usilujú o zreformovanie spoločnosti zmenou zákonov, morálky, sociálnych noriem a politickej konfigurácie v súlade s náboženskými zásadami, a to s cieľom vytvoriť tradičnú spoločnosť.³⁵ Robert Pope len dopĺňa vo svojej štúdii toto konštatovanie tým, že podľa neho sa táto tendencia spája v určitých prípadoch s patriotizmom a nacionalizmom.³⁶

³² I. DUDINSKÁ, „Niekoľko poznámok k fenoménu fundamentalizmu,“ in *Ideológie na prahu III. tisícročia*, ed. M. Gbúrová, Prešov: Filozofická fakulta, 2001, s. 205.

³³ POROV. FLAQUER, *Fundamentalism*, s. 7.

³⁴ POROV. BURNETT, „Fundamentalism Observed,“ s. 22.

³⁵ POROV. J. HAYNES, *Religion, Fundamentalism and Ethnicity: A Global Perspective*, Geneva: United Nations Research Institute for Social Development, 1995, s. ii. Podobná štúdia sa pokúšala dokázať, že určité náboženské praktiky sa stanú fundamentalistickými len vtedy, ak sa vložia do služby sociálnych, politických a náboženských hnutí. (POROV. S. BROUWER – P. GIFFORD – S. D. ROSE, *Exporting the American Gospel: Global Christian Fundamentalism*, New York: Routledge, 1996, s. 264.) S týmto tvrdením sa však nedá súhlasiť, pretože by to znamenalo, že každé politické náboženské hnutie je fundamentalistické, prípadne, že sa stane fundamentalistickým, len ak vstúpi do politiky.

³⁶ POROV. R. POPE, „Battling for God in a Secular Word: Politics and Fundamentalism,“ in *Fundamentalism*, s. 184.

Sú ľudia, ktorí sa nemôžu nájsť v postmodernej kultúre a chcú sa vrátiť do sveta svojich predkov, ktorý sa stáva akýmsi idylickým miestom istoty a dôvery. Pre viacerých je predovšetkým 18.–19. stor. tou dobou, o ktorej sú presvedčení, že sa do nej treba vrátiť. Prečo by však spôsob života z minulého storočia mal byť lepší – istejší ako ten náš? Zdôvodnenie, že ide o prirodzenejší spôsob života, sa nedá prijať, pretože by sme potom museli pokračovať v hľadaní ideálnej spoločnosti v minulosti a toto skúmanie by sotva prišlo k ustanoveniu konkrétnej historickej doby.

Toto znovuobjavenie fundamentalistických hnutí je pre mnohých bádateľov prekvapujúce. V tejto súvislosti sami sociológovia priznávajú, že náhly vznik a vývoj fundamentalistických hnutí ich prekvapil, narušil totiž mnohé ich predpovede, že sekularizácia je nezmeniteľný proces, ktorý nutne zasiahne väčšinu spoločností.³⁷ Museli si priznať, že v postmodernej spoločnosti to nejde bez náboženstva. Čo je však novinkou, návrat sa nevzťahuje na veľké náboženstvá, ktoré sú tradičné a už inštitucionalizované. Sme skôr svedkami nárastu rôznych pseudocirkví, ponúkajúcich synkretickú zmiešaninu rozličných prvkov, či už ezoterických alebo magických, podložených rozličnými prvkami náboženstiev z Východu, rôznych sekulárnych inštitúcií, ktoré obsahujú pseudonáboženské prvky.

7. POSTMODERNÁ KULTÚRA AKO LIAHEŇ FUNDAMENTALIZMU

Skonštatovali sme, že dnešný človek sa utieka alebo ku pseudonáboženstvám, alebo do minulosti, a to zo strachu z dnešnej kultúry. Má problém adaptovať sa na ňu. Čo je však kultúra, ktorej prejavy títo ľudia odmietajú?

Nadväzujúc na myšlienky J. Flaquera, môžeme kultúru definovať ako konkrétny spôsob adaptácie človeka na jeho prostredie.³⁸ Zvieratá používajú inštinkty na prežitie. Je to pomalá premena genetickou mutáciou, čo zvieratú umožní lepšie sa konfrontovať s možným predátorom. Človek naopak sa adaptuje pomocou kultúrnych konvencií, obyčají. Ak potrebuje krídla, vymyslí lietadlo. Kultúrne zvyky nejakej krajiny sú naj-

³⁷ Porov. D. BURNETT, „Fundamentalism Observed,“ s. 19; C. M. O'CONNOR, „A Time to Show the Way,“ *The Tablet*, 26. 8. 2006, s. 12–13.

³⁸ Porov. FLAQUER, *Fundamentalism*, s. 9.

lepšou cestou na vyplnenie potrieb. Pretrvávajúce v čase je to, čo dáva kultúre legitimitu. V našom postmodernom veku vstúpili tradičné kultúry do ešte väčšej krízy a ideologické istoty modernity tiež padajú. Ak kultúra slúži ako istá forma adaptácie, ak sa dostane do krízy, začnú sa triasť aj naše istoty.

Človek sa totiž stretáva s *istotou* prostredníctvom kultúry, v ktorej žije. Tá mu poskytuje isté odpovede na tie najzákladnejšie otázky života (kam idem, odkiaľ idem, čo musí robiť...). Tradiície a zvyky umožňujú, že človek sa nemusí neustále pýtať na základné veci a šetrí tak životnú energiu. Malé deti síce majú takéto otázky a často nimi znepokojujú, ale mnohí rodičia im odpovedajú stereotypom: *vždy to tak bolo*. Čo sa však stane, ak si človek uvedomí beh času a existenciu histórie? Ak si uvedomí, že to tak vždy nebolo? Každodenný život sa stane problematickým, ak sa to však dotkne našej kultúry, začnú sa kolísať všetky základné istoty. Každý z nás je schopný vyvíjať sa a opustiť štádium detstva, ale kto je psychologicky slabý, uzatvorí sa do seba a začne popierať evidentné skutočnosti. Badá sa u neho spätný návrat do detstva, do sveta jednoduchých istôt.

Je ťažké debatovať s takouto osobou. Ako mu vysvetliť, že nejaký rituál by mal byť zmenený pre potreby dnešnej doby? To nie je iba zmena pre zmenu. Pretože nemožno poprieť, že tradície tvoria určitú právnu ochranu a opatrnosť a že človek potrebuje určitú stabilitu v kultúre (hodnoty, tradície, rituály...).

Toto je vlastne fundamentalista: individuum, ktoré zoči-voči strachu zo straty hodnôt a zmyslu života prilipne k určitým iracionálnym a „prefabrikovaným“ istotám a chce vytvoriť svoju vlastnú kultúru. Prežíva strach zo zmeny a lipne na svojich istotách. V našom postmodernom svete sa už všetko stalo problematickým. Chýbanie niečoho večného a absolútneho vyvoláva neistotu. Tu máme viac-menej základy súčasných fundamentalistických hnutí, ktoré sa prejavujú ako spätná reakcia na súčasné podmienky života, čo môžeme definovať ako „hybridné kultúry“. Tie sú menej citlivé a menej rešpektujú náboženské rozdiely a spolu s inými vplyvmi vyvolávajú strach, ktorý môže viesť k fundamentalizmu. Práve toto vytvára silný pocit strachu zo straty určitých hodnôt, ktorý sa prenáša do bojového postoja odporu.³⁹

---

³⁹ Porov. G. KEPEL, *The Revenge of God: The Resurgence of Islam, Christianity and Judaism in the Modern World*, Cambridge: Polity, 1994, s. 122–123.

D. Lyon, ktorý sa venoval tejto problematike, poukázal na významný fenomén, ktorý podľa neho v súčasnosti napomáha, vzájomným prelínaním sa, postup smerom k postmodernej spoločnosti. Je ním vzrastajúci vplyv závislosti od informačných technologických infraštruktúr, ktoré sa podieľajú na vzraste „informačnej spoločnosti“ (*information or network society*),⁴⁰ a „postupujúceho konzumizmu“.

8. STRACH Z PLURALIZMU

Dá sa povedať, že fundamentalizmus ako taký je *podstatne reakčný*. Prejavuje sa tu vlastne strach z pluralizmu v akejkolvek jeho podobe.⁴¹ Ten sa totiž javí ako miesto neistoty. Číra existencia iných názorov spochybňuje moje istoty. Preto je potrebné zatvoriť dvere, ktoré ma spájajú s vonkajším svetom.

Len zrelý človek môže žiť v pluralizme. Dieťa sa stratí. Dospelý sa usiluje vidieť pozitívne aj negatívne stránky jednej veci. Pre dieťa je len dobro a zlo. Ak tieto skupiny nemôžu byť jednoznačne určené, dieťa má napr. problém sledovať film.

Je to však aj strach zo straty *identity*.⁴² Fundamentalista potrebuje mať presne zadefinované chápanie o sebe a aj o iných a nepripúšťa možnosť vývoja identity. Zadefinovanie znamená určit počiatok a koniec nejakej veci. Teda fundamentalista vo svojej osobnej potrebe definovať delí realitu a jasne vyznačuje rozdiel medzi A a B, medzi dobrom a zlom, a to najmä v nepodstatných veciach. Pre fundamentalizmus je charakteristickou známkou, že odlišnú skupinu vníma ako diametrálne v opozícii z toho dôvodu, aby mohla byť odsúdená a zničená. Dá sa povedať, že

⁴⁰ Porov. D. LYON, „Fundamentalism: Paradoxical Products of Postmodernity,“ in *Fundamentalism*, s. 252; D. LYON, *The Information Society: Issues and Illusions*, Malden (MA): Blackwell; Cambridge: Polity, 1988.

⁴¹ Porov. POPE, „Batling for God in a Secular Word,“ s. 194.

⁴² V súčasnosti neexistuje všeobecný konsenzus vzhľadom na chápanie pojmu identita. V tejto štúdii sa opierame o latinský koreň slova identita, ktorým je termín *idem*. Tento má v sebe dva neoddeliteľné významy. Prvý poukazuje na absolútnu rovnakosť, zatiaľ čo ten druhý predpokladá určitú osobitosť, ktorá je stála. Zdá sa teda, že pojem identita obsahuje v sebe dva vymedzujúce aspekty, a to podobnosť a rozdielnosť. Porov. A. ERNOUT – A. MEILLET, *Dictionnaire étymologique de la langue latine: Histoire des mots*, Paris: Librairie C. Klincksieck, 1959, s. 306; P. G. W. GLARE et al., *Oxford Latin Dictionary*, Oxford: Oxford University Press, 1968–1982, s. 819–820. G. LANGEMEYER, „Identität,“ in *Lexikon der katholischen Dogmatik*, Leipzig: St. Benno-Verlag, 1987, s. 283.

tak ako človek nie je iba sám pre seba, ale je otvorený a potrebuje iných, tak aj v kultúre je potrebné vzájomné prenikanie a obohacovanie. Nemôžeme sa tomu vyhnúť, pretože aj vlastná história dokladá význam vzájomného obohacovania prostredníctvom príchodu iných kultúr. Ani jedna kultúra nevznikla sama od seba a zo seba, bez závislosti od inej, bez potreby vzájomného komunikovania hodnôt. A keďže fundamentalista sa bojí uznať právo na existenciu pre to, čo je odlišné a čo v ňom vyvoláva strach, treba zdôrazniť spolu s Jürgenom Moltmannom, že len v uznaní odlišnosti, v uznaní, že druhý je skutočne iný a odlišný od mňa, sa môže utvoriť skutočný vzťah.⁴³

9. APLIKÁCIA NA SLOVENSKÉ POMERY

Pokúsme sa konkretizovať vyššie povedané aplikovaním na problematiku fundamentalizmu v slovenských pomeroch. Nápomocnými sa nám stali štúdie z Inštitútu pre verejné otázky (IVO). Slovensko patrilo dlhodobo ku krajinám s najnižším počtom cudzincov spomedzi členských krajín EU. Postupný presun Slovenska z prechodovej krajiny do cieľovej krajiny, spojený s ekonomickým rastom, prináša so sebou aj nárast počtu imigrantov inej farby pleti, jazyka a kultúry.⁴⁴ Vstup Slovenska do EU posilnil tento fakt. Za posledných päť rokov sa počet imigrantov zdvojnásobil a podľa výskumu predstavovali v roku 2010 asi 1,15% z populácie Slovenska.⁴⁵ Toto relatívne malé číslo je zdôvodnené najmä silnou migračnou politikou štátu.⁴⁶ Na druhej strane, každá krajina je schopná ročne absorbovať len určitý počet imigrantov bez toho, aby sa to odrazi-

⁴³ „It is first in the distance, even more in the difference, and then lastly in the contradiction that we perceive the other, and learn to value it.“ (J. MOLTSMANN, *God for a Secular Society*, London: SCM, 1999, s. 144–145.)

⁴⁴ B. DIVINSKÝ, *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EU (2004–2008)*, Bratislava: Medzinárodná organizácia pre migráciu, 2009, s. 43.

⁴⁵ J. FILADELFIÓVÁ – M. SEKULOVÁ, *Migrantky medzi nami: Rodinné a rodové aspekty integrácie*, Inštitút pre verejné otázky: Bratislava, 2009, s. 26. J. FILADELFIÓVÁ et al., *Migranti na slovenskom trhu práce: Problémy a perspektívy: Ekonomické aspekty migrácie a intergrácie migrantov*, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2011, s. 16. Pre porovnanie, v roku 2008 dosiahol počet cudzincov 1 %.

⁴⁶ Je zaujímavý fakt klesajúceho podielu žien v celkovom počte cudzincov, čo je v rozpore s vývojom v iných krajinách. FILADELFIÓVÁ – SEKULOVÁ, *Migrantky medzi nami*, s. 30. Zdá sa, že jedným z hlavných dôvodov je zviazanosť slovenskej ekonomiky s priemyselnou (automobilovou) výrobou.

lo na sociálnej kohézności spoločnosti. Len pomaly sa téma prítomnosti cudzincov na Slovensku dostáva do politického a občianskeho diskurzu. Kultúrna diverzita postupne narastá a, podľa ekonómov, Slovensko bude naďalej potrebovať imigrantov pre trh práce. Kultúrna diverzita imigrantov, prepojená na ich náboženské, právne a sociálne pozadie, vyvoláva mnohé problémy, pretože tieto pozadia sú často diametrálne odlišné od našich.⁴⁷ Proces integrácie do slovenského prostredia, najmä jazyková a sociálna integrácia, je však dosť pomalým a namáhavým procesom. V súčasnej ekonomickej kríze sa teda môže ľahko vynoriť otázka, že ak počet imigrantov bude dostatočne veľký, začnú vyžadovať právo žiť svoju vlastnú kultúru, ktorá je niekedy odlišná od kultúry, ktorá ich prijíma. Vynára sa teda v ľuďoch negatívny pocit, čo sa môže realizovať v rasistických prejavoch, ktorým sa nevyhne ani jedna krajina.⁴⁸

V podstate je rasizmus založený na tom istom princípe ako fundamentalizmus – na pocite strachu, ktorý pociťujú ľudia, keď sa stretajú s odlišnými jazykovými, telesnými a kultúrnymi charakteristikami. Veľmi ľahko môže vzniknúť pocit strachu zo straty identity, tradícií a jazyka. Tento fenomén je spojený so strachom zo straty práce, keď sú imigranti vnímaní ako tí, ktorí ju berú, najmä však je to orientované na sociálne a ekonomicky slabšieho jedinca;⁴⁹ v tejto súvislosti môžeme upozorniť, že napr. cudzinci pracujú na Slovensku najčastejšie v robotníckych profesiách (30 %), z čoho asi tretina pracuje pod dosiahnutou kvalifikáciou, čo môže vyvolať problémy medzi občanmi, ktorí sa vďaka nízkej kvalifikácii vedia uplatniť v nízko kvalifikovaných profesiách.⁵⁰ Tento názor možno podložiť tým, že poukážeme na fakt, že sú skôr vylúčené rasisticky motivované útoky na vysokopostaveného kvalifikovaného kórejského úradníka alebo na bohatého šejka, skôr sa útočí na tmavého obyvateľa severnej Afriky alebo na Róma.⁵¹ Tí prví majú prestíž, priná-

⁴⁷ FILADELFIOVÁ et al., *Migranti na slovenskom trhu práce*, s. 9.

⁴⁸ J. FILADELFIOVÁ et al., *Sondy do kultúrnej diverzity na Slovensku*, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2010, s. 8. Autori ponúkajú viaceré prípadové štúdie o tomto jave.

⁴⁹ M. SEKULOVÁ, „Objavovanie nových horizontov – pracovná migrácia z Rumunska,“ in *Sondy do kultúrnej diverzity na Slovensku*, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2010, s. 39–40.

⁵⁰ FILADELFIOVÁ et al., *Migranti na slovenskom trhu práce*, s. 51 a 58.

⁵¹ POROV. O. GYÁRFÁŠOVÁ – M. SEKULOVÁ, *Diskriminácia a viacnásobná diskriminácia: Pohľady verejnosti na diskrimináciu, rovnosť a rovné zaobchádzanie*, Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2010, s. 27–30.

šajú investície a môžu ponúknuť nové pracovné miesta.⁵² Ten posledný je práve zodpovedný za všetky spoločenské strachy: nezamestnanosť, drogy, neistý mestský život.

Ak by prameňom strachu boli iba kultúra a ekonomika, možno by sa dalo diskutovať o vynechaní pojmu rasizmus. No ak sa rozprávate so skinmi, zistíte, že čierna farba, prípadne prítomnosť Róma v nich vyvoláva pocit odporu a odmietania. Strach z odlišnosti v nich vytvoril silný obranný, silne odmietavý mechanizmus, ktorý často vyúsťuje do násilnej reakcie.

10. POMÔCKY PROTI FUNDAMENTALIZMU

Aké stanovisko možno zaujať? Je totiž zrejmé, že veľmi ťažko možno diskutovať s fundamentalistom ako takým, pretože on nehľadá najlogickejšie a najrozumnejšie riešenie, ale to, čo mu poskytuje najväčšiu istotu. Navyše, pokúšať sa obracať fundamentalistov vo verejných diskusiách nemá zmysel. Dosiahne sa skôr pravý opak.

Cestou riešenia sa zdá byť osobný rozhovor, príklad, ktorý budí dôveru, vzor, ktorý má základ v jasných, náboženských zásadách. V takomto rozhovore možno hovoriť o potrebe výchovy, ktorá začína v rodine a pokračuje v škole. Prostredníctvom rodiny môže človek získať základný pocit istoty, ktorý mu bude oporou pri stretaní sa s odlišným, pri procese dospievania.

Veľkou výhodou je takisto kvalitné filozofické vzdelanie, ktoré človeka učí položiť správnu otázku, rozlišovať medzi pojmi a byť vždy pripravený poopraviť svoj názor a diskutovať o ňom. Postoj filozofa je v úplnom protiklade k úzkoprsmému postoju fundamentalistu. Môžeme len zdôrazniť dôležitosť dôkladného filozofického vzdelania, ktoré človeku pomáha, aby sa otvoril pluralite myšlienok. Neznamená to, že takýto človek musí so všetkým súhlasiť, ale bude vedieť pochopiť iný názor a argumentačne obhájiť svoj postoj. Týmto znovu potvrdzujeme význam stáročnej tradície kvalitného filozofického vzdelania v rámci štúdia teológie.

---

⁵² M. HLINČÍKOVÁ, „Kórejskí investori na Slovensku – prebieha medzikultúrny dialóg?“ in *Sondy do kultúrnej diverzity na Slovensku*, s. 73–74.

Jaume Flaquer zdôrazňuje fakt, že poznanie histórie je tiež vhodnou pomôckou. Argument, že „niečo tak vždy bolo“, sa veľmi rýchlo rozplynie.⁵³ Dôkladné poznanie histórie je pomôckou proti fundamentalistom alebo tradicionalistom a ich prístupu ku tradícii, z ktorej vytrhávajú tie časti, čo sa im páčia.

Pokiaľ ide o teologickú prácu, existuje teologická pomôcka proti pokúseniu fundamentalizmu? Vieme totiž, že náboženstvo bolo často prežívané fundamentalistickým spôsobom, a toto pokúsenie sa môže nано objavovať.

Povedzme, že náboženská skúsenosť by nikdy nemala viesť k netolerancii, k fundamentalizmu, pretože obraz nevľúdneho a trestajúceho Boha je projekciou ľudských túžob po pomste a ľudskej sociálnej túžby po „poriadku“, prípadne nedostatočnej schopnosti argumentovať, a vtedy sa násilné presadzovanie fundamentalistických postojov javí ako najľahšie riešenie.

11. FUNDAMENTALIZMUS AKO VÝZVA SEKULÁRNEMU SVETU

V neposlednom rade je fundamentalizmus ako taký výzvou pre súčasného človeka. Tak ako heréza upozorňuje na zanedbávanú pravdu, ktorá sa presunula na heretické zdôrazňovanie opaku, tak aj fundamentalizmus je prirodzenou reakciou na zabudnutie určitých právd. Mohli by sme povedať, že niet fundamentalizmu bez (post)modernity, bez sekularizácie spoločnosti, bez krízy rodiny.⁵⁴

Treba si uvedomiť, že nie všetko je zlé vo fundamentalizme. Mnohé analýzy sú logické a právom poukazujú na určité zlyhania v spoločnosti. Predsa však je potrebné zdôrazniť, že strach nie je primeranou reakciou. Nezdravé prejavy sekularizácie, určité prejavy neoliberalnej spoločnosti by nemali vyúsťovať do postoja krčovitého strachu a uzatvárania sa. Skôr naopak.

Predovšetkým fundamentalizmus vyzýva ku správne zadefinovaniu *identity* človeka. Práve prirýchlá sekularizácia rúca v ľuďoch túto identitu a často smeruje k zatvoreným fundamentalistickým hnutiam alebo do nacionalizmu.⁵⁵

⁵³ POROV. FLAQUER, *Fundamentalism*, s. 21.

⁵⁴ POROV. LYON, „Fundamentalism,“ s. 251.

⁵⁵ POROV. JÁN PAVOL II, *Pamäť a identita*, Trnava: Spolok Svätého Vojtecha, 2005, s. 86–88.

ZÁVER

V štúdií sme sa venovali javu fundamentalizmu a jeho súvislostiam s náboženstvami. Viacerí moderní autori poukazujú na prepojenie týchto dvoch javov. V prvej časti štúdie sme spomenuli problematiku fundamentalizmu, opierajúc sa najmä o literatúru americkej proveniencie. Napriek určitej odlišnosti nám môžu byť výsledky bádania amerických autorov osožné, pretože fundamentalizmus má obdobné prejavy. Chápeme fundamentalizmus ako moderný pojem, ktorý predstavuje postoj vnútornej uzavretosti voči akejkolvek zmene, neschopný konfrontácie a reagujúci striktnie odmietavo na odlišnosť. Tento postoj môže podľa nás nachádzať svoje korene v nedostatku „pocitu základnej dôvery“, ktorý uzatvára jedinca do vopred vyfabrikovaného sveta s vopred určenými pseudoistotami. Pokušeniu fundamentalizmu je vystavené ľudské bytie a môže sa bohužiaľ prejaviť aj v oblasti takej citlivej, akou je náboženstvo. Fundamentalizmus ako taký nie je vlastný náboženstvu a nachádzame ho aj v iných oblastiach ľudského života. V druhej časti štúdie sme aplikovali problematiku fundamentalizmu na slovenské pomery. Zdôraznili sme prepojenie medzi fundamentalizmom a rasizmom, ktoré sa opiera o pocit strachu z odlišnosti a ktoré svojou neschopnosťou viesť dialóg a nekompromisnými postojmi môže viesť k násiliu. V závere štúdie sme preto zdôraznili niektoré pomôcky proti fundamentalizmu. Správna výchova, zahŕňajúca emocionálny a intelektuálny ľudský rozmer, sa môže prejaviť ako rozhodujúca pri odmietaní fundamentalizmu ako životného i náboženského postoja.

Fundamentalizmus je zároveň výzvou pre dnešnú Cirkev, pretože prežívanie viery v osobnom rozmere alebo v rozmere cirkevného spoločenstva by malo viesť k rešpektovaniu odlišného a ku skutočnému dialógu. Skúsenosť s fundamentalizmom v jeho náboženskom prejave môže byť tiež nápomocná pri odhaľovaní a dekonštruovaní nenáboženských foriem fundamentalizmu.

The Nature and Risks of Fundamentalism

Key words: Fundamentalism; Church; Religion; Faith; Secularization; Pluralism; Post-modernism

Abstract: The article attempts to discuss the question of fundamentalism. After having discussed the Latin roots of the word, it analyses its origin, its modern use and presents certain characteristics of fundamentalism. In the second part of the paper, the relationship between religion and fundamentalism is discussed. The origin of fundamentalism can be found in a lack of "basic trustfulness". It consequently follows that a post-modern culture may be understood as an incubator of fundamentalism, the reason being that fundamentalism is a reactive system which has a fear of pluralism. This is applied to the Slovak context of racism. In conclusion we suggest certain tools against fundamentalism.

ThLic. Mgr. Miloš Lichner SJ, D.Th.
Katedra systematickej teológie
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P.O. Box 173
814 99 Bratislava